

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN OKUDUĞUNU ANLAMADA ÖZETLEME STRATEJİLERİNİ KULLANMA BECERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Elif AKTAŞ**

Bora BAYRAM***

Geliş Tarihi: Aralık, 2016

Kabul Tarihi: Şubat, 2017

Öz

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin okuduğunu anlamada özetleme stratejilerini kullanma becerileri incelenmiştir. Nitel yaklaşıma uygun olarak desenlenen çalışmada, doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Rize ili Çayeli ilçesindeki iki devlet okulunun 5, 6, 7 ve 8. sınıflarında öğrenim gören 380 öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerden elde edilen özetler, araştırmacılar tarafından ilgili literatür taranarak belirlenen dokuz maddelik bir form kullanılarak incelenmiştir. Veriler, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda ortaokul öğrencilerinin hikâye edici ve bilgilendirici metinleri özetlerken en çok özgün metinden kısa olma ve başlık koyma stratejilerini kullandıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Özetleme stratejileri, okuduğunu anlama becerisi, öyküleyici metin, bilgilendirici metin.

EVALUATION OF THE USAGE SKILLS OF SUMMARIZING STRATEGIES SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Abstract

In this study, summarizing skills of secondary school students were examined. Document analysis method was used in the design which is designed according to qualitative approach. The study group of study consisted of 380 students studying in 5th, 6th, 7th and 8th classes of two state schools in the district of Rize, Çayeli. The summaries from the students were examined by the researchers using a nine-item form, which was determined by searching the relevant literature. The data were analyzed using content analysis from qualitative research methods. As a result of the research, it was determined that middle school students summarize storytelling and informative texts and most of them use short texts and titling strategies.

Keywords: Summarization strategies, reading comprehension, narrative text, informative text.

* Bu çalışma, 13-15 Ekim 2016 tarihleri arasında Rize’de düzenlenen VI. Uluslararası Eğitimde Araştırmalar Kongresi’nde sunulan sözlü bildirin genişletilmiş hâlidir.

** Yrd. Doç. Dr.; R. Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, elifaktas@erdogan.edu.tr.

*** Yrd. Doç. Dr.; Bayburt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, bborabayram@gmail.com.

Giriş

Bir eseri ya da konuşmayı; özünü amacını ve yapısını bozmadan ana hatlarıyla kısaltmak (MEB, 2004: 197) olarak tanımlanan özetleme, öğrencinin bir metni anlamlandırmasına ve yeniden yapılandırmasına işaret eden bir kavramdır. Özet yazmanın söylemek ve düşünmekten daha etkili bir yol olduğunu söyleyen Kiewra ve Dubois'e (1998) göre, kalıcı kayıtlar olan özetler, bilgi eksikliklerinin ve bilinmeyenlerin açığa çıkmasına yardımcı olur (Akt. Belet, 2005: 35). Dijk ve Kintsch'in (1983) Büyük Ölçekli Yapı Modeli'nde ortaya koyduğu özetleme stratejisinde silme, genelleme ve yapılandırma olmak üzere üç kavram öne çıkmaktadır. Buna göre özetlemede metni içerik olarak kısaltarak yeniden yapılandırma esas olmakla birlikte metindeki önermelerin daha üst bir önermeyle ifade edilerek genellenmesi de gerekmektedir (Çıkrıkçı, 2004: 21).

Özetleme çalışmalarıyla beyin; sınıflandırma, analiz, açıklama, değerlendirme ve sonuç çıkarma gibi bir dizi bilişsel işlem gerçekleştirmektedir (Erdem, 2012: 36). Bunun için özellikle ders işleme sürecinde metin incelemelerinde özetleme stratejilerinin iyi kurgulanması gerekmektedir. Bu noktada Türkçe dersi öğretmenlerine büyük görev düşmektedir. Öğrencilerin önceki öğrenmeleriyle ilişki kurarak yeni ve özgün fikirler ortaya koyabilmesi, bunları mantıklı ve anlaşılabilir bir biçimde kendi cümleleriyle ifade edebilmesi için derste okunacak metinlerden yola çıkarak öğrencilerin dikkat, tekrar, anlamlandırma, yürütücü biliş ve duyuş stratejilerini kavraması noktasında etkin rol oynamalıdır (Eyüp, Stebler ve Uzuner Yurt, 2012: 24).

Önemsiz bilgilerin ayıklanması, ana fikrin belirlenmesi, gereksiz tekrarlardan kaçınılması gibi süreçler içeren özetlemede öğrencilerin okuduklarını doğru şekilde anlamlandırması önemlidir. Okuma çalışmalarının ardından gerçekleştirilecek olan özetleme çalışmaları, okunan metni en iyi şekilde temsil edecek, orijinal metinden daha kısa bir niteliğe sahiptir. Bu bağlamda hem okuma hem de yazma becerilerini ilgilendirmektedir. (Yazıcı Okuyan ve Gedikoğlu, 2011: 1008) Öğrenciyi anlamlı okumaya, önemli düşünceleri belirlemeye ve kendi cümleleri ile içeriği oluşturmaya sevk eden özetleme (Eggen ve Kauchak, 1992: 385), bireyin ne öğrendiğini düşünmesine (Deneme, 2009: 86), bilgiyi anlamlandırmasına ve uzun süreli belleğe kaydetmesine yardımcı olur (Susar Kırmızı ve Akkaya, 2011: 275).

Öğrencilere özetleme becerisinin kazandırılması konusunda öğretmenlere yönelik bazı öneriler sunan Anderson ve diğerlerine (1989) göre; doğru metni seçmek, yazarın önemini vurgulamak, öğrencilere öncelikle kendileri için özetlemeyi öğretmek, diğerleri için özetleme yaparak öğrenci becerilerini yaygınlaştırmak dikkat edilmesi gereken hususlardandır (Akt. Şahin, 2012: 46).

Özet yapmak; metne, metnin türüne ve anlatım özelliklerine göre farklılık gösterdiğinden sanıldığı kadar kolay değildir. Özbay'a göre öğrenciler özet yaparken hatırladıkları hemen her şeyi yazmak istemekte, okudukları veya dinledikleri her şeyi doğrudan kopya etmektedir. Bu nedenlerle özetleme stratejilerinin öğretimi önem kazanmaktadır (2009: 112). Örneğin öykü, roman, oyun gibi kurmaca metinlerin ya da anı, deneme, sohbet, gezi, fıkra gibi öğretici metinlerin kolaylıkla özetlenmesine karşın; yoğunlaştırılmış bilgi metinleri olan ansiklopedi maddelerinin ya da makale, tebliğ gibi bilimsel yazıların özetini çıkarmak zordur (Gündüz ve Şimşek, 2011: 151). Özet dışındaki yazma çalışmalarında içerik ve yapının planlanmasına karşın özet bu planlanmış metinden hareketle oluşturulur. Bu nedenle bir özet yazarı orijinal metne bağlı kalmak şartıyla neleri alıp neleri almayacağına, metni yeniden yapılandırırken izleyeceği yola karar vermelidir (Şahin, 2012: 45).

Özetleme stratejilerinin kullanımı konusunda hem öğrencilere hem de öğretmenlere öğrenme ve öğretme süreci kapsamında kimi sorumluluklar düşmektedir. Metni anlamlandırma ve yeniden yapılandırma kapsamında öğrenci ve öğretmenlerin göz önünde bulundurması gereken hususlar Tablo 1'de verilmiştir (Melton, 2002'den akt. Belet, 2005: 37).

Tablo 1: Özetlemede Öğretmen ve Öğrencilerin Göz Önünde Bulundurması Gereken Hususlar

Öğrenciler	Öğretmenler
1. Metinleri özet yazma amacına yönelik olarak okumalıdır.	1. Öğrencilerin, birbirlerinin özetlerini okumasını sağlamalıdır.
2. Okunan materyaldeki düşünceleri kendi ifadeleriyle yazmalıdır.	2. Öğrencilerin okudukları materyali kendi ifadeleriyle özetlemelerini sağlamalıdır.
3. Metinde anlatılmak istenen ana fikri bulmalıdır.	3. Bir materyalin özeti okunmadan öğrencinin materyali okuması, özetlemesi ve yazarla karşılaştırmasını sağlamalıdır.
4. Ayrıntıları sınıflandırmalıdır.	4. Materyalin ana fikrini vurgulanmasını, tüm ayrıntıların hatırlanmasına gerek olmadığını anlaşılmasını sağlamalıdır.
5. Özetlemenin bilgilerin bir sıralaması değil; materyaldekinin bir minyatürü olduğunu unutmamalıdır.	5. Öğrencilerin çeşitli özetleri inceleyerek kendi özetlerini gözden geçirmelerine olanak sağlamalıdır.
6. Bilgileri bir bütün olarak bütünleştirerek yazmalıdır.	
7. Özeti tekrar okumalı ve gözden geçirmelidir.	

Konuyla ilgili yapılan araştırmalar daha çok öğrencilerin, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının özetleme stratejilerini kullanma becerilerini değerlendirmeye yöneliktir. Eyüp, Stebler ve Uzuner Yurt (2012) Türkçe Eğitimi bölümü son sınıf öğrencilerinin özetleme stratejilerini kullanma eğilimlerini belirlemişlerdir. Araştırmanın sonucunda öğretmen adaylarının özetleme becerilerini kullanmada yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Deneme (2009) İngilizce öğretmeni adaylarının özetleme becerilerini ne şekilde kullandıklarını belirlemiştir.

Araştırma sonucunda katılımcıların özet yazarken kullandıkları stratejiler bakımından oldukça zayıf oldukları tespit edilmiştir. Yazıcı Okuyan ve Gedikoğlu (2011), Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı öğretmenlerinin özetlerini niteliksel açıdan incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenlerce üretilen özet metinler yalnızca ‘özet metnin kaynak metnin ana düşüncesini içermesi’ ve ‘özet metnin özgün tümcelerle yeniden oluşturulması’ ölçütünde yeterli düzeyde bulunmuştur. Özçakmak (2015), Türkçe öğretmeni adaylarının öyküleyici, bilgilendirici ve tartışmacı metinleri özetleyebilme becerilerini incelemiştir. Araştırmanın sonucunda öğretmen adaylarının metinleri özetlemede genel olarak ortalamanın üstünde bir başarı gösterdiği, tartışmacı metinleri özetlemede öyküleyici ve bilgilendirici metinlere göre daha başarılı olduğu belirlenmiştir. Bulut ve Akyol (2014) ilköğretim 5. sınıf öğrencileri ve öğretmenlerinin özetleme stratejilerini kullanma becerilerini incelemiştir. Araştırma sonucunda hem öğrenciler hem de öğretmenlerin hikâye edici metinlerle ilgili yaptıkları özetlerde bilgilendirici metinlere göre daha başarılı olduğu ve öğretmenlerin öğrencilere göre daha çok başarı gösterdiği tespit edilmiştir. Kurnaz ve Akaydın (2015) Türkçe öğretmeni adaylarının bilgilendirici ve öyküleyici metinleri özetleme becerilerini tespit etmişlerdir. Araştırma sonucunda Türkçe öğretmeni adaylarının özetleme becerilerinin hem öyküleyici hem de bilgilendirici metinler açısından kabul edilebilir düzeyde olduğu, cinsiyet değişkenine göre kız öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık gösterdiği, ayrıca bilgilendirici metinleri öyküleyici metinlere göre daha kolay özetlediği belirlenmiştir.

Öğrenci, öğretmen ve öğretmen adayları üzerinde yürütülen araştırmalardan elde edilen veriler, katılımcıların bir kaynak metni yazılı bir özet metne dönüştürme sürecinde ne yapacaklarına ilişkin bilgi ve beceri eksikliği içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Okuma, anlama ve yazma faaliyetleriyle doğrudan ilişkili olan özetleme becerisine yönelik eksikliklerin tespit edilmesi, alınacak önlemlerin daha sağlıklı şekilde ortaya konmasını sağlayacaktır. Bu doğrultuda bu çalışmayla, ilgili alanda yapılacak ders içi faaliyetlere yönelik olarak araştırmacılara zengin bir veri sunulması hedeflenmiştir. Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda da (1-8. Sınıflar), özet yapabilmeyen 5. sınıftan itibaren kazanılması gereken bir beceri olduğu dikkat çekmektedir. Nitekim ilgili programda 5-8. sınıflar düzeyinde «Metnin özetini yapar.» kazanımı yer almaktadır. Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin okuduğunu anlamada özetleme stratejilerini kullanma becerilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda öğrencilerin ortaya koyduğu özet metinler değerlendirilirken aşağıdaki sorular göz önünde bulundurulmuştur:

- Özet metin, kaynak metnin ana düşüncesini içermekte mi?
- Özet metin, gereksiz ve önemsiz bilgi içermekte mi?

- Özet, öğrencilerin kendi cümleleriyle mi yazılmış?
- Özette ana fikir ve yardımcı fikir arasında bağ kurulmuş mu?
- Özet, nesnel mi?
- Özet, özgün metinden kısa mı?
- Özette hâkim bakış açısı kullanılmış mı?
- Özet, genelleyici bir nitelik taşıyor mu?
- Özette başlık kullanılmış mı?

İlgili alanyazın taranarak ve uzman görüşü alınarak son şekli verilen bu ölçütler, tam ve doğru bir özet yapabilmeyi basamaklarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla öğrencilere yaşam boyu kullanabilecekleri özetleme becerisinin öğretiminde bu stratejilerin öğretimi üzerinde ayrı ayrı durulması gerekmektedir.

Yöntem

Nitel yaklaşıma uygun olarak desenlenen çalışmada, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çerçevede, 380 öğrenciden elde edilen iki metin türüne ait özetler, araştırmacılar tarafından ilgili literatür taranarak belirlenen dokuz ölçütten oluşan bir form kullanılarak incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcıları Rize ili Çayeli ilçesindeki iki devlet okulunun 5, 6, 7 ve 8. sınıflarında öğrenim gören 380 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir (convenient) durum örnekleme kullanılmıştır. Bu örnekleme yönteminde araştırmacı, yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçmektedir. Dolayısıyla bu yöntem araştırmacıya hız ve pratiklik kazandırmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Çalışma grubunun demografik özellikleri ise Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Çalışma grubunun demografik özellikleri

Sınıf	A Ortaokulu			B Ortaokulu			Genel
	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	Toplam	Toplam
5. sınıf	20	19	39	22	18	40	79
6. sınıf	27	24	51	28	20	48	98
7. sınıf	32	18	50	26	20	46	96
8. sınıf	30	26	56	27	24	51	107
Toplam	109	87	196	103	82	185	380

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak geçmiş yıllarda Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanan Türkçe ders kitaplarında yer alan iki adet bilgilendirici, iki adet de hikâye edici metin seçilmiştir. Metinlerin seçiminde seviyeye uygunluk açısından Türkçe Eğitimi alanında üç uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Buna göre yedinci ve sekizinci sınıf düzeyinde hikâye edici metin olarak Sait Faik Abasıyanık'ın “Son Kuşlar” adlı metni, bilgilendirici metin olarak Şevket Rado'nun “Tatlı Dil” adlı metni seçilmiştir. Beşinci ve altıncı sınıf düzeyinde ise hikâye edici metin olarak Refik Halit Karay'ın “Eskici” adlı metni, bilgilendirici metin olarak ise Mehmet Önder'in “Konuğa İkram” adlı metni seçilmiştir.

Öğrencilerin özetlerinin değerlendirilmesinde ise ilgili literatür (Rinehart, Stahl ve Erikson, 1986; Eggen ve Kauchak, 1992; Günay, 2007; Deneme, 2009; Ülper ve Yazıcı Okuyan, 2010; Senemoğlu, 2012; Akyol, 2014; Bahap Kudret ve Baydık, 2016) taranarak araştırmacılar tarafından belirlenmiş dokuz maddelik bir form kullanılmıştır. Formun kapsam geçerliliğini sağlamak için Türkçe Eğitimi alanında üç uzman görüşüne başvurularak forma son şekli verilmiştir. Formdaki ölçütler aşağıda belirtilmiştir:

- Ana fikri tespit etme
- Gereksiz ayrıntıları ayıklama/önemliyi önemsizden ayırt etme
- Kendi cümleleriyle anlatma
- Ana fikir ve yardımcı fikir arasında bağ kurma
- Nesnel olma
- Özgün metinden kısa olma
- Hâkim bakış açısını kullanma
- Genelleme
- Başlık koyma

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde kalıpları, temaları, önyargıları ve anlamları tespit etmek amacıyla belirli bir materyalin nesnel, ayrıntılı ve sistematik olarak incelenmesi ve yorumlanması anlamına gelen içerik analizinden yararlanılmıştır (Tavşancıl ve Aslan, 2001; Berg ve Lune, 2012). Cohen, Manion ve Morrison'a (2007) göre içerik analizi, yazılı belgelerin temel içeriklerinin ve içerdikleri mesajların özetlenmesi işlemi olarak da tanımlanmaktadır. Bu

doğrultuda öğrencilerin yazmış olduğu özetler, ilgili literatür taranarak belirlenen dokuz ölçüte göre kodlanmış ve tablolar hâlinde sunulmuştur.

Ayrıca verilerin analizinde, çalışmayı yürüten iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı yapılan kodlamalarda, Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülüne göre öngördüğü düzeyin (% 70) üzerinde % 91 oranında görüş birliği sağlanmıştır [görüş birliği/(görüş ayrılığı+görüş birliği)*100= 91].

Bulgular ve Yorum

Tablo 3: Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Özetleme Stratejilerini Kullanma Durumları

Kriterler	Hikâye Edici Metin		Bilgilendirici Metin	
	f	%	f	%
Ana fikri tespit etme	47	%59	39	%49
Gereksiz/önemsiz bilgiyi ayırt etme	40	%51	40	%51
Ana fikir ve yardımcı fikir arasında bağ kurma	39	%49	45	%57
Kendi cümleleriyle anlatma	30	%38	27	%34
Nesnel olma	38	%48	38	%48
Özgün metinden kısa olma	77	%97	79	%100
Genelleme	50	%63	60	%76
Hâkim bakış açısı	40	%51	50	%63
Başlık koyma	60	%76	50	%63

Tablo 3'e göre beşinci sınıf öğrencilerinin hikâye edici metinleri özetlerken en çok özgün metinden kısa olma (%97), başlık koyma (%76), genelleme (%63), ana fikri tespit etme (%59), gereksiz/önemsiz bilgiyi ayırt etme (%51), hâkim bakış açısı tercih etme (%51) stratejilerini kullandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada öğrencilerin hikâye edici metinleri özetlerken ana fikir ile yardımcı fikir arasında bağ kurma (%49), nesnel olma (%48) ve kendi cümleleriyle anlatma (%38) stratejilerini yeterince uygulayamadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 3'e göre beşinci sınıf öğrencilerinin bilgilendirici metinleri özetlerken en çok özgün metinden kısa olma (%100), genelleme (%76), başlık koyma (%63), hâkim bakış açısı tercih etme (%63), ana fikir ve yardımcı fikir arasında bağ kurma (%57) ve gereksiz/önemsiz bilgiyi ayırt etme (%51) stratejilerini kullandıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca araştırma bulguları öğrencilerin kendi cümleleriyle anlatma (%34), nesnel olma (%48) ile ana fikri tespit etme (%49) stratejilerini yeterince uygulayamadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 4: Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Özetleme Stratejilerini Kullanma Durumları

Kriterler	Hikâye Edici Metin		Bilgilendirici Metin	
	f	%	f	%
Ana fikri tespit etme	45	%46	35	%36
Gereksiz/önemsiz bilgiyi ayırt etme	40	%41	26	%27
Ana fikir ve yardımcı fikir arasında bağ kurma	39	%36	27	%28
Kendi cümleleriyle anlatma	40	%41	50	%51
Nesnel olma	42	%43	48	%49
Özgün metinden kısa olma	90	%92	95	%97
Genelleme	88	%90	40	%41
Hâkim bakış açısı	56	%57	45	%46
Başlık koyma	80	%82	75	%77

Tablo 4'e göre altıncı sınıf öğrencilerinin hikâye edici metinleri özetlerken en çok özgün metinden kısa olma (%92), genelleme (%90), başlık koyma (%82) ve hâkim bakış açısı kullanma (%57) stratejilerini kullandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada öğrencilerin hikâye edici metinleri özetlerken ana fikir ile yardımcı fikir arasında bağlantı kurma (%36), gereksiz/önemsiz bilgiyi ayırt etme (%41), kendi cümleleriyle anlatma (%41), nesnel olma (%43) ve ana fikri tespit etme (%46) stratejilerini yeterince uygulayamadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 4'e göre altıncı sınıf öğrencilerinin bilgilendirici metinleri özetlerken en çok özgün metinden kısa olma (%97), başlık koyma (%77) ve kendi cümleleriyle anlatma (%51) stratejilerini kullandıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca araştırma bulguları öğrencilerin gereksiz/önemsiz bilgiyi ayırt etme (%27), ana fikir ve yardımcı fikir arasında bağlantı kurma (%28), ana fikri tespit etme (%36), genelleme (%41), hâkim bakış açısı kullanma (%46) ve nesnel olma (%48) stratejilerini yeterince uygulayamadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 5: Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Özetleme Stratejilerini Kullanma Durumları

Kriterler	Hikâye Edici Metin		Bilgilendirici Metin	
	f	%	f	%
Ana fikri tespit etme	54	%50	48	%45
Gereksiz/önemsiz bilgiyi ayırt etme	30	%32	26	%24
Ana fikir ve yardımcı fikir arasında bağlantı kurma	25	%23	24	%22
Kendi cümleleriyle anlatma	30	%32	15	%14
Nesnel olma	56	%52	10	%9
Özgün metinden kısa olma	102	%95	105	%98
Genelleme	55	%51	45	%42
Hâkim bakış açısı	8	%7	19	%18
Başlık koyma	105	%98	103	%96

Tablo 5'e göre yedinci sınıf öğrencilerinin hikâye edici metinleri özetlerken en çok başlık koyma (%98), özgün metinden kısa olma (%95), nesnel olma (%52), genelleme (%51) ve ana fikri tespit etme (%50) stratejilerini kullandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada öğrencilerin hikâye edici metinleri özetlerken nesnel olma (%7), ana fikir ve yardımcı fikir arasında bağlantı kurma (%23), kendi cümleleriyle anlatma (%32) ve gereksiz/önemsiz bilgiyi ayırt etme (%32) stratejilerini yeterince uygulayamadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 5'e göre altıncı sınıf öğrencilerinin bilgilendirici metinleri özetlerken en çok özgün metinden kısa olma (%98) ve başlık koyma (%96) stratejilerini kullandıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca araştırma bulguları öğrencilerin nesnel olma (%9), kendi cümleleriyle anlatma (%14), hâkim bakış açısı kullanma (%18), ana fikir ve yardımcı fikir arasında bağlantı kurma (%22), gereksiz/önemsiz bilgiyi ayırt etme (%24), genelleme (%42) ve ana fikri tespit etme (%45) stratejilerini yeterince uygulayamadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 6: Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Özetleme Stratejilerini Kullanma Durumları

Kriterler	Hikâye Edici Metin		Bilgilendirici Metin	
	f	%	f	%
Ana fikri tespit etme	66	%62	54	%51
Gereksiz/önemsiz bilgiyi ayırt etme	38	%35	26	%24
Ana fikir ve yardımcı fikir arasında bağlantı kurma	27	%25	20	%19
Kendi cümleleriyle anlatma	27	%25	23	%21
Nesnel olma	76	%71	80	%75
Özgün metinden kısa olma	100	%93	102	%95
Genelleme	45	%42	60	%56
Hâkim bakış açısı	13	%12	27	%25
Başlık koyma	99	%93	100	%93

Araştırmanın bulguları sekizinci sınıf öğrencilerinin hikâye edici metinleri özetlerken en çok özgün metinden kısa olma (%93), başlık koyma (%93), nesnel olma (%71) ve ana fikri tespit etme (%62) stratejilerini kullandıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca araştırma sonucunda öğrencilerin genelleme (%42), ana fikir ile yardımcı fikir arasında bağlantı kurma (%25), kendi cümleleriyle ifade etme (%25) ve hâkim bakış açısı kullanma (%12) stratejilerini yeterince uygulayamadıkları tespit edilmiştir.

Araştırmanın bulguları sekizinci sınıf öğrencilerinin bilgilendirici metinleri özetlerken en çok özgün metinden kısa olma (%95), başlık koyma (%93), nesnel olma (%75), genelleme (%75) ve ana fikri tespit etme (%51) stratejilerini kullandıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca sekizinci sınıf öğrencilerinin ana fikir ile yardımcı fikir arasında bağlantı kurma (%19), gereksiz

ve önemsiz bilgiyi ayırt etme (%24) ve hâkim bakış açısı kullanma (%25) stratejilerini yeterince uygulayamadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 7: Ortaokul Öğrencilerinin Hikâye Edici Metinleri Özetlemede Kullandıkları Stratejiler

	5. sınıf		6. sınıf		7. sınıf		8. sınıf	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Kriterler								
Ana fikri tespit etme	47	%59	45	%46	54	%50	66	%62
Gereksiz bilgiyi ayırt etme	40	%51	40	%41	30	%32	38	%35
Ana fikir ile yardımcı fikir arasında bağ	39	%49	39	%36	25	%23	27	%25
Kendi cümleleriyle anlatma	30	%38	40	%41	30	%32	27	%25
Nesnel olma	38	%48	42	%43	56	%52	76	%71
Özgün metinden kısa olma	77	%97	90	%92	102	%95	100	%93
Genelleme	50	%63	88	%90	55	%51	45	%42
Hâkim bakış açısı	40	%51	56	%57	8	%7	13	%12
Başlık koyma	60	%76	80	%82	105	%98	99	%93

Tablo 7’de ortaokul öğrencilerinin hikâye edici metinleri özetlerken kullandıkları stratejilerin sınıf düzeylerine göre dağılımı yer almaktadır. Buna göre tüm sınıf düzeylerinde öğrencilerin en çok kullandıkları stratejiler özgün metinden kısa olma ve başlık koyma stratejileridir. Nesnel olma, genelleme ve hâkim bakış açısı kullanma stratejileri özetlemede birbiriyle ilişkili stratejilerdir. Tablo 7’ye bakıldığında nesnel olma stratejisi beşinci sınıf öğrencileri tarafından %48, altıncı sınıf öğrencileri tarafından %43, yedinci sınıf öğrencileri tarafından %52, sekizinci sınıf öğrencileri tarafından %71 oranında tercih edilmiştir. Bu stratejinin sekizinci sınıf öğrencileri tarafından daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Genelleme stratejisi ise beşinci sınıf öğrencileri tarafından %63, altıncı sınıf öğrencileri tarafından %90, yedinci sınıf öğrencileri tarafından %51, sekizinci sınıf öğrencileri tarafından %42 oranında tercih edilmiştir. Bu strateji ise sekizinci sınıf öğrencileri tarafından daha çok kullanılmıştır. Hâkim bakış açısı kullanma stratejisi ise beşinci sınıf öğrencileri tarafından %51, altıncı sınıf öğrencileri tarafından %57, yedinci sınıf öğrencileri tarafından %7, sekizinci sınıf öğrencileri tarafından %12 oranında tercih edilmiştir. Bu strateji yedinci ve sekizinci sınıf öğrencileri arasında diğer sınıf düzeylerine göre oldukça az kullanılmıştır.

Tablo 7’ye bakıldığında ana fikri tespit etme stratejisinin en çok sekizinci sınıf düzeyinde (%62), gereksiz bilgiyi ayırt etme stratejisinin en çok beşinci sınıf düzeyinde (%51), ana fikir ile yardımcı fikir arasında bağ kurma stratejisinin en çok beşinci sınıf düzeyinde (%49), kendi cümleleriyle anlatma stratejisinin en çok altıncı sınıf düzeyinde (%41), nesnel

olma stratejisinin en çok sekizinci sınıf düzeyinde (%71), özgün metinden kısa olma stratejisinin en çok beşinci sınıf düzeyinde (%97), genelleme stratejisinin en çok altıncı sınıf düzeyinde (%90), hâkim bakış açısını kullanma stratejisinin ise en çok altıncı sınıf düzeyinde (%57) kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 8: Ortaokul Öğrencilerinin Bilgilendirici Metinleri Özetlemede Kullandıkları Stratejiler

	5. sınıf		6. sınıf		7. sınıf		8. sınıf	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Kriterler								
Ana fikri tespit etme	39	%49	35	%36	48	%45	54	%51
Gereksiz bilgiyi ayırt etme	40	%51	26	%27	26	%24	26	%24
Ana fikir ile yardımcı fikir arasında bağ	45	%57	27	%28	24	%22	20	%19
Kendi cümleleriyle anlatma	27	%34	50	%51	15	%14	23	%21
Nesnel olma	38	%48	48	%49	10	%9	80	%75
Özgün metinden kısa olma	79	%100	95	%97	105	%98	102	%95
Genelleme	60	%76	40	%41	45	%42	60	%56
Hâkim bakış açısı	50	%63	45	%46	19	%18	27	%25
Başlık koyma	50	%63	75	%77	103	%96	100	%93

Tablo 8'e bakıldığında ortaokul öğrencilerinin bilgilendirici metinleri özetlerken en çok kullandıkları stratejilerin özgün metinden kısa olma ve başlık koyma stratejileri olduğu dikkat çekmektedir. Öğrencilerin hikâye edici metinleri özetlerken de en çok bu stratejileri kullandıkları tespit edilmiştir. Nesnel olma stratejisi beşinci sınıf öğrencileri tarafından %48, altıncı sınıf öğrencileri tarafından %49, yedinci sınıf öğrencileri tarafından %9, sekizinci sınıf öğrencileri tarafından %75 oranında tercih edilmiştir. Bu stratejinin yedinci sınıf öğrencileri tarafından oldukça az bir oranda kullanıldığı görülmektedir. Genelleme stratejisi ise beşinci sınıf öğrencileri tarafından %76, altıncı sınıf öğrencileri tarafından %41, yedinci sınıf öğrencileri tarafından %42, sekizinci sınıf öğrencileri tarafından %56 oranında tercih edilmiştir. Bu strateji beşinci sınıf öğrencileri tarafından daha çok kullanılmıştır. Hâkim bakış açısı kullanma stratejisi ise beşinci sınıf öğrencileri tarafından %63, altıncı sınıf öğrencileri tarafından %46, yedinci sınıf öğrencileri tarafından %18, sekizinci sınıf öğrencileri tarafından %25 oranında tercih edilmiştir. Bu strateji yedinci ve sekizinci sınıf öğrencileri arasında diğer sınıf seviyelerine göre oldukça az kullanılmıştır.

Bunun yanı sıra tablo 8'e bakıldığında ana fikri tespit etme stratejisinin en çok sekizinci sınıf düzeyinde (%51), gereksiz bilgiyi ayırt etme stratejisinin en çok beşinci sınıf düzeyinde (%51), ana fikir ile yardımcı fikir arasında bağ kurma stratejisinin en çok beşinci sınıf

düzeyinde (%57), kendi cümleleriyle anlatma stratejisinin en çok altıncı sınıf düzeyinde (%51), nesnel olma stratejisinin en çok sekizinci sınıf düzeyinde (%75), özgün metinden kısa olma stratejisinin en çok beşinci sınıf düzeyinde (%100), genelleme stratejisinin en çok altıncı sınıf düzeyinde (%76), hâkim bakış açısını kullanma stratejisinin ise en çok beşinci sınıf düzeyinde (%63) kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin okuduğunu anlamada özetleme stratejilerini kullanma becerileri incelenmiştir. Araştırma sonucunda ortaokul öğrencilerinin hikâye edici ve bilgilendirici metinleri özetlerken en çok özgün metinden kısa olma ve başlık koyma stratejilerini kullandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin hikâye edici metinleri özetlerken hâkim bakış açısı kullanma, kendi cümleleriyle anlatma, ana fikir ile yardımcı fikir arasında bağ kurma, gereksiz bilgiyi ayırt etme stratejilerini kullanmada başarısız; ana fikir tespit etme, genelleme ve nesnel olma stratejilerini kullanmada ise kısmen başarılı oldukları tespit edilmiştir.

Öğrencilerin bilgilendirici metinleri özetlerken ana fikir tespit etme, kendi cümleleriyle anlatma, ana fikir ile yardımcı fikir arasında bağ kurma, gereksiz bilgiyi ayırt etme ve hâkim bakış açısı kullanma stratejilerini uygulamada başarısız; genelleme ve nesnel olma stratejilerini kullanmada ise kısmen başarılı oldukları tespit edilmiştir.

Öğrencilerin özetleme stratejilerini kullanma bakımından hikâye edici metinlerle bilgilendirici metin özetleri arasında benzerlik olduğu ortaya konmuştur. Yalnızca hâkim bakış açısını kullanma stratejisinin hikâye edici metinlerde altıncı sınıf, bilgilendirici metinlerde ise beşinci sınıf düzeyinde çok kullanıldığı tespit edilmiştir.

Alan yazındaki benzer araştırmaların sonuçları da bu araştırmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir. Bu bağlamda Eyüp, Stebler ve Uzuner Yurt (2012) Türkçe Eğitimi bölümü son sınıf öğrencilerinin özetleme stratejilerini kullanma eğilimlerini belirlemişlerdir. Araştırmanın sonucunda öğretmen adaylarının özetleme stratejilerini kullanmada başarılı olmadıkları tespit edilmiştir.

Deneme (2009), İngilizce öğretmenleri adaylarının özet yazma stratejilerini gelişigüzel bir şekilde tercih ettiklerini belirlemiştir. Ayrıca araştırmada katılımcıların özetleme tekniğiyle ilgili herhangi bir eğitim almadıkları için özet yazarken kullandıkları stratejiler bakımından oldukça zayıf oldukları tespit edilmiştir.

Benzer şekilde Yazıcı Okuyan ve Gedikoğlu'nun (2011) araştırmasında Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı öğretmenleri tarafından üretilen özet metinlerin yalnızca 'özet metnin kaynak

metnin ana düşüncesini içermesi' ve 'özet metnin özgün tümcelerle yeniden oluşturulması' stratejilerini içerdiği tespit edilmiştir.

Özçakmak (2015) çalışmasında Türkçe öğretmeni adaylarının dinlerken aldıkları notlardan hareketle öyküleyici, bilgilendirici ve tartışmacı metinleri özetleyebilme becerilerini incelemiştir. Araştırmanın sonucunda öğretmen adaylarının metinleri özetlemede genel olarak ortalamanın üstünde bir başarı gösterdiği, tartışmacı metinleri özetlemede öyküleyici ve bilgilendirici metinlere göre daha başarılı olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Öğrencilerin başlık yazma, metin dışı bilgiye yer vermeme, tutarlı yazma ve kısaltma stratejilerini başarılı bir şekilde kullanabildikleri; bakış açısını doğru kullanma, anlatım kipini doğru kullanma, önemli bilgiyi seçme ve önemsiz bilgiyi silme stratejileri konusunda yeterince başarılı olamadıkları tespit edilmiştir.

Bulut ve Akyol (2014) ilköğretim 5. sınıf öğrencileri ve öğretmenlerinin özetleme stratejilerini kullanma becerilerini incelemiştir. Araştırma sonucunda hem öğrenciler hem de öğretmenlerin hikâye edici metinlerle ilgili yaptıkları özetlerde bilgilendirici metinlere göre daha başarılı olduğu, öğretmenlerin öğrencilere göre daha çok başarı gösterdiği, her iki grubun da özetleme stratejileri açısından en çok 'gereksiz bilgiyi çıkarma' stratejisini kullanırken hiç kullanmadıkları stratejininse 'keşfetme' stratejisi olduğu belirlenmiştir.

Kurnaz ve Akaydın (2015) çalışmalarında Türkçe öğretmeni adaylarının bilgilendirici ve öyküleyici metinleri özetleme becerilerinin kabul edilebilir düzeyde olduğunu, kız öğrencilerin özetleme stratejilerini kullanmada daha başarılı olduğunu belirlemiştir.

Bahap Kudret ve Bayduk'un (2016) çalışmasında okumada başarılı olan ve olmayan öğrencilerin okuduğunu anlamada özetleme stratejilerini kullanım becerileri incelenmiştir. Buna göre okumada başarısız olan öğrencilerin özetleme stratejilerini kullanmada da yetersiz oldukları tespit edilmiştir.

Öneriler

Not alma ve özetleme, ilkokuldan üniversiteye kadar eğitim öğretim sürecinin her aşamasında öğrencilerin en fazla kullandığı beceriler arasında yer almaktadır. Doğru bir özet yapabilmek için de doğru stratejilerin kullanılması gerekmektedir. Bu açıdan öğretim programında ve bu programa bağlı olarak hazırlanan ders kitaplarında özetleme ile ilgili olarak öğretmenlere rehberlik edecek türden açıklamalara yer verilmelidir.

Öğrenciler farklı metin türleri ve yapıları hakkında bilgilendirilmelidir. Bu bilgi, öğrencilerin doğru özet yapabilmelerini kolaylaştıracaktır.

Öğrenciler, birbirlerinin oluşturdukları özetleri akran değerlendirme çalışmaları kapsamında değerlendirmelidir.

Kaynaklar

- BAHAP KUDRET, Z., ve BAYDIK, B. (2016). Başarılı ve başarısız dördüncü sınıf okuyucularının okuduğunu anlama ve özetleme becerileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 17(3), 317- 346.
- BELET, Ş. D. (2005). *Öğrenme Stratejilerinin Okuduğunu Anlama ve Yazma Becerileri İle Türkçe Dersine İlişkin Tutumlara Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- BERG, B. L., ve LUNE, H. (2012). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences* (8th Edition). Boston: Pearson.
- BULUT, P. ve AKYOL, H. (2014). İlköğretim 5. Sınıf Öğretmen ve Öğrencilerinin Özetleme Stratejileri. *International Journal of Language Academy*, 2(4), 36-48.
- COHEN, L., MANION, L., and MORRISON, K. (2007). *Research methods in education* (6th Edition). New York, NY: Routledge.
- ÇIKRIKÇI, S. S. (2004). *İlköğretim Öğrencilerinde Özetleme Becerisinin Gelişimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- ÇIKRIKÇI, S. S. (2008). İlköğretim Öğrencilerinde Özetleme Becerisinin Gelişimi. *Dil Dergisi*, 141, 19-35.
- DENEME, S. (2009). İngilizce Öğretmen Adaylarının Özetleme Stratejilerini Kullanım Tercihleri. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 5(2), 85-91.
- EGGEN, P. and KAUCHAK, D. (1992). *Educational Psychology: Classroom Connection*. New York: Macmillan.
- ERDEM, C. (2012). Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmen Adaylarının Özetleme Stratejilerini Kullanım Tercihleri ve Metin Dil Bilimsel Bir Özetleme Çalışması. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(3), 36-52.
- EYÜP, B., STEBLER, M. Z. ve UZUNER YURT, S. (2012). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Özetleme Stratejilerini Kullanmadaki Eğilimleri. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(1), 22-30.
- GÜNAY, D. (2007). *Metin Bilgisi* (3. baskı). İstanbul: Papatya Yayınları.
- GÜNDÜZ, O. ve ŞİMŞEK, T. (2011). *Uygulamalı Yazma Eğitimi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- KURNAZ H. ve AKAYDIN Ş. (2015). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Bilgilendirici ve Öyküleyici Metinleri Özetleme Becerileri. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ÖS-II, 141-156.
- MEB TTKB (2015). *Türkçe Dersi Öğretim Programı (1-8. Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- MILES, M. B., and HUBERMAN, M. A. (1994). *An Expanded Sourcebook Qualitative Data Analysis*. London: Sage
- ÖZBAY, M. (2009). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II*. Ankara: Öncü Kitap.
- ÖZÇAKMAK, H. (2015). *Türkçe Öğretmeni Adaylarının Not Alarak Dinlemede Özetleme Stratejilerini Kullanma Becerileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- RINEHART, S. D., STAHL, S. A. and ERICKSON, L. G. (1986). Some Effects of Summarization Training on Reading and Studying.. *Reading Research Quarterly*, 21, 422-438.
- SENEMOĞLU, N. (2012). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya* (22. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- SUSAR KIRMIZI, F. AKKAYA, N. (2011). İlköğretimde Özetleme Stratejilerinin Kullanımına İlişkin Nitel Bir Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 267-277.
- ŞAHİN, İ. (2012). *İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Hikâye Edici Metinlerde Özetleme ve Ana Fikir Bulma Becerileri Üzerinde Hikâye Haritalarının Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TAVŞANCIL, E. ve ASLAN, E. (2001). *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- ÜLPER, H. ve YAZICI OKUYAN, H. (2010). Quality of Written Summary Texts: An Analysis In The Context Of Gender And School Variables. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2, 1057-1063.
- ÜNALAN, Ş. (2006). *Türkçe Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- VAN DIJK, T. A. ve KINTSCH, W. (1983). *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Press.
- YAZICI OKUYAN, H. ve GEDİKOĞLU, Y. G. (2011). Öğretmenlerce Üretilen Yazılı Özet Metinlerinin Niteliksel Özellikleri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 1007-1020.